

DE GEMEENSCHAPPELIJKE GROTE VISSERIJ VAN DE NEDERLANDEN IN DE XVIe EEUW

DOOR

R. DEGRYSE

1. DE VORMING VAN DE GROTE VISSERIJ IN HET ZUIDEN

In de loop van de 15de eeuw hadden de haringbedrijven van Noord en Zuid zich naast elkaar ontwikkeld zonder evenwel tot één enkele organische eenheid uit te groeien. Weliswaar hadden de visserijhavens van Vlaanderen, Zeeland en Holland met elkaar steeds meer betrekkingen aangeknoopt, maar die hadden vooralsnog tot geen duurzame en blijvende samenwerking geleid ¹⁾. Tussen Noord en Zuid bleef er inderdaad een bijna onoverbrugbare tegenstelling in verband met de regeling van de termijn van de vangst en van het kaken bestaan. Terwijl de Hollanders zich tot de „teelt” beperkten, was de Vlaamse haringvisserij reeds omstreeks 1475 uitgegroeid tot een doorlopende cyclus, waarin „voorvanc”, „teelt” en „achtervanc” op elkaar volgden. De „voorvanc” werd omstreeks Sint Jansdag (24 Juni) in de Deense wateren aan de ingang van de Oostzee ingezet en over de Doggerbank tot op de Schotse visgronden aan de Britse oostkust voortgezet. Dan volgde de „teelt”, van Sint Bartholomeusdag (24 Augustus) tot Allerheiligen (1 November), langs de oostkust van Schotland en van Engeland. Ten slotte kwam de „achtervanc” in de zuidelijke Noordzee en het Nauw van Calais („de Hoofden”). De Vlamingen verkochten de opbrengst van de „voorvanc” en de „achtervanc”, als „locater”, of niet geroonde ²⁾ kaakharing, en als „wrack”, aan de Han-

¹⁾ Contactnemingen in verband met de konvooiering, o.a. in 1445, 1457 en 1487, Edw. Vlietinck, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering* (Oostende 1897), pp. 110–112. — Dezelfde, *Eene bladzijde uit de geschiedenis der stad Nieuwpoort*. (Oostende 1889), pp. 40–42. Uittreksels uit de stadsrekeningen van Oostende en Nieuwpoort of ontledingen er van. Ook besproken in R. Degryse, *De konvooiering van de Vlaamsche visschersvloot in de 15de en de 16de eeuw*, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 's Gravenhage-Antwerpen, deel 2 (1948), pp. 6–9.

²⁾ Ronen = met de „rone” (= peilstok) de inhoud van de haringtonnen bepalen.

zeaten, de concurrenten van de Hollanders. Aan deze afzet hadden Damme en Sluis, de stapelplaatsen van het Zwin en de voorhavens van Brugge, hun laatste bloei te danken ¹⁾.

Tijdens de regering van Karel de Stoute en van Maria van Bourgondië en onder het regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk moet het Zeeuws-Hollands haringbedrijf, in tegenstelling met het Vlaamse, onder de „Fransche oorloige” en de daaropvolgende burgeroorlogen ten zeerste geleden hebben. Dit is reeds af te leiden uit het merkwaardig memorandum, dat de Hollandse gemeenten Brielle en Schiedam in 1476 bij het Parlement te Mechelen, met het oog op een regeringstussenkomst, indienden en waarin ze wilden aantonen „hoe grootelycx den lande gelegen is aan de visscherije van den harincq” ²⁾. De Oosterlingen maakten dan ook gretig gebruik van de moeilijkheden, waarin de Hollanders en de Zeeuwen zich bevonden, om, langs de Maas- en Rijnhavens, het afzetgebied van hun mededingers binnen te dringen en er Vlaamse kaakharing van de „voorvanc” af te zetten of verder door te voeren. Dit deden ze vooral over Brielle, dat van 1481 af zo diep in verval geraakte, dat het naderhand zich nooit meer volledig kon herstellen ³⁾. Alhoewel de Hollanders er reeds toe gekomen waren de „teelt” op Sint Jacobsdag (25 Juli), in plaats van op Sint Bartholomeusdag (24 Augustus), in te zetten, toch zagen ze in het kaken van de vroege haring, die voordien gevangen werd, een misbruik en een onderkruiperij, die in strijd met de oude reglementen was. In de grond was het hun voortaan er om te doen de concurrentie van de Oosterlingen zoveel mogelijk uit te schakelen en het door hen verloren afzetgebied terug te winnen. Wellicht vergaven ze het ook de Vlamingen niet onder de hoede van de

¹⁾ R. Degryse, De Vlaamse haringvisserij in de XV e eeuw, in de *Handelingen van het genootschap „Société d'Emulation” te Brugge*, deel LXXXVIII (1951), pp. 124, 128. — Volgens een stuk van 20 Juni 1500 moesten de tonnen gevuld met kaakharing van de „voorvanc” en de „achtervanc”, die te Sluis, voorhaven van Damme en Brugge, ontscheept werden, er voorzien worden van een speciaal teken: Chaque tonneau de „hareng kake”, soit „voirvanc” ou „achtervanc”, devra porter „une marque ou enseigne de fuset”, qui sera délivrée par le commis ou fermier „pour ung esterling revenant a huit mites de Flandres”. L. Gilliods-Van Severen, *Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées dans le Franc de Bruges*, dl. V, *Coutumes de Sluis*, p. 480. Ontleding van genoemd stuk.

²⁾ S. P. Haak, Brielle als vrije en bloeiende handelsstad in de 15de eeuw, in *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 4de reeks, deel 6, p. 65, bijlage. Ontleding van het stuk van 1476.

³⁾ Id., o.c., pp. 58-64.

Duitse Hanze in de Sont en de Deense wateren te mogen vissen ¹⁾, terwijl zij zelf er aan allerlei sancties vanwege de Denen en de Duitsers blootstonden, en er dus hun netten niet konden uitwerpen. Reeds in Maart 1483 poogden ze van de Vlaamse visserijhavens te verkrijgen, dat deze niet vóór Sint Jacobsdag (25 Juli) met het kaken van de „voorvanc” zouden beginnen, verzoek dat feitelijk zou neerkomen op het verbod de vroege haring vóór die datum te vangen en in tonnen te zouten. De Vlamingen weigerden evenwel dat jaar, vooral wegens de bemoeiingen van de Oosterlingen ²⁾, op het verzoek van de Hollanders in te gaan. De Hanzekooplui gingen inderdaad voort met de uitvoer uit Vlaanderen en de doorvoer over Brielle van grote hoeveelheden haring, „die gevangen worde tusschen Sinte Jan ende Sinte Jacobs”, sommige jaren zelfs tot een totaal beloop van 200 à 300 last ³⁾. Zo bleef, dank zij de „voorvanc” en de cliëntele van de Duitse Hanze, Vlaanderen het overwicht in het haringbedrijf van de Nederlanden behouden.

Over de omvang van het gemeenschappelijk bedrijf zijn we niet zeer goed ingelicht. Volgens de reeds aangehaalde memorie van toelichting van 1476 zouden Zeeland en Holland dat jaar altezamen 250 buizen in de vaart hebben gehad ⁴⁾. Naar onze

¹⁾ In verband hiermede kan volgend uittreksel uit de Oostendse stadsrekening van 1512 gebracht worden: „Item den 28sten in Septembre diverschen coopliden van der nacie van den Oosterlingen, die men gaf zekere lettren van certificacien omme in t Oostland te zendene ten bescondde van der visscherie van deser stede”. Vlietinck, *Het oude Oostende*, p. 84, kolom 2, noot 4.

²⁾ „Den 3en in April hem andere ghesonden te Brugghe metten ghedeputeirde van den anderen steden aldoe omme te communicierne metten ghedeputeirde van Hollandt ende Zeelandt gheenem voorvanc caecharinc te maken voor Sinte Jacopsdaghe, 10 daghen”. Nieuwpoort. Stadsarchief, nr 3574, Stadsrekening van 1483, rubriek van de messagiers. Zie ook verder onder de data 7 April, 17 April en 25 Mei, telkenmale boden gestuurd naar Brugge in verband met dezelfde „begheerte van die van Hollandt ende Zeelant”. De gedeputeerde van deze beide gewesten vinden we te Nieuwpoort op 21 Maart. Zie onder die datum in de rubriek „presentwinen”.

„Jan Maets voornoemd ende meester Jan Kerrest ghezonden te Heys, te Blanckenberghen ende te Wendune spreken metten visschers aldaer angaende de caecharinc, die men maken zouden voor Sinte Jacobsdach”. Uittreksel uit de Oostendse stadsrekening van 1483. Edw. Vlietinck, *op. cit.*, p. 75, kolom 2, noot 3.

In dezelfde Oostendse stadsrekening wordt gewag gemaakt van de besprekingen gehouden te Brugge en te Nieuwpoort „up t maken van den caecharinc ten verzouke van den Oosterlinghen”. Id., *o.c.*, p. 112, kol. 1.

³⁾ Volgens een enquête in 1521 te Brielle gehouden nopens de omvang van de handel aldaar op het einde van de XVde eeuw, zonden de liggers of facteurs van de Hanzeaten van uit deze haven langs de Maas jaarlijks „opwaert twee off drie hondert last harinx, die gevangen worde tusschen Sinte Jan ende Sinte Jacobs”. S. P. Haak, *o.c.*, p. 42.

⁴⁾ Zie noot 2, vorige blz.

eigen berekeningen, moet Vlaanderen op dat tijdstip over minstens 125 buizen beschikt hebben ¹⁾). Het ligt nochtans voor de hand, dat na de burgeroorlogen de getalsterkte van de beide vloten het peil van 1476 niet meer kan hebben bereikt. Hoeveel ze omstreeks 1500 kan hebben bedragen, is moeilijk te zeggen. Om toch maar een cijfer voorop te zetten: we mogen misschien aannemen, dat de vloot van Noord en Zuid in het totaal alsdan zowat 300 buizen kan hebben geteld.

Na de troebelen en de burgeroorlogen greep er zowel in Noord als in Zuid in het haringbedrijf een merkwaardige hergroepering van krachten plaats. In Zeeland en Holland gingen de visserijhavens in 1495, met de toestemming van de regent, over tot de oprichting van een raad bestaande uit de vertegenwoordigers van Veere (Zeeland), Brielle, Dordrecht en Rotterdam (Holland), ten einde, zolang als het nodig zou blijken, jaarlijks in den Haag met de afgevaardigden van Keulen en andere Rijnlandse steden in vergadering bijeen te komen, om er de belangen van de haringhandel te bespreken ²⁾). In Vlaanderen kwamen Duinkerke, Nieuwpoort en Oostende op hun beurt er geleidelijk toe een gemeenschappelijke zeevisserij- en handelspolitiek te voeren, waardoor ze als het ware een soort hanze gingen vormen, die van de Drie Zeesteden van Westelijk Vlaanderen. In deze hoedanigheid zien we ze voor het eerst optreden in 1499 ter gelegenheid van het herstel van de sedert 1491 afgebroken handelsbetrekkingen met Roeaan en de Normandische markt ³⁾).

Veelbetekend voor de ontwikkeling van het haringbedrijf van de Nederlanden is wel de toenadering, die na 1500 tussen de Vlaamse en de Zeeuwse visserijhavens valt waar te nemen.

¹⁾ Nieuwpoort, 46 buizen in 1474; Oostende, 44 buizen in 1479. R. Degryse, De Vlaamse haringvisserij in de XV e eeuw, in: *Handelingen van „Société d'Emulation" te Brugge*, deel LXXXVIII (1951), p.p 125-126. Voor Duinkerke zijn geen cijfers gekend, maar deze haven moest geenszins onderdoen voor haar twee burens.

²⁾ H. A. H. Kranenburg, *De zeevisserij van Holland in den tijd der Republiek* (Amsterdam 1946), p. 73.

³⁾ Nieuwpoort. Stadsarchief, nr. 53 (charters nrs. 215 en 216). Notariële acten bevattende het contract gesloten door de vertegenwoordigers van Oostende, Nieuwpoort en Duinkerke met de handelaars van Roeaan voor de levering aan deze laatste van 60 last kaakharing, half „rone", half „wrac" en wel een derde hiervan te leveren door elk van de drie Vlaamse zeesteden. Stukken van 9 en 19 September 1499. — Zie ook nrs. 524 en 525 (charters nrs. 223, 225, 226, 229, 231 en 237). Stukken betreffende het proces gevoerd door de drie genoemde zeesteden tegen de stad Roeaan wegens de zeeroverij, waaraan Georges de Ceton uit die stad zich in hun nadeel had schuldig gemaakt. Oorkonden van 1500.

Aldus sloten Duinkerke, Nieuwpoort, Oostende en Sluis op een bepaald ogenblik — elk afzonderlijk, of allen tezamen in gemeen overleg, we weten het niet — met Vlissingen een overeenkomst, waardoor het voor de in die respectievelijke steden woonachtige vissers mogelijk werd, om, bij onweder of storm op zee, met hun buizen in elkaars haven een toevlucht te zoeken, zonder verplicht te zijn er hun vangst te verkopen of te verstopelen ¹⁾. Het is duidelijk dat deze gunst vooral ten goede moest komen aan de Vlaamse schepen, die, op hun weg naar Antwerpen of naar de Deense visgronden, zich somtijds verplicht zagen een van de Zeeuwse of Hollandse kusthavens aan te doen ²⁾. De Vlamingen waren des te meer van deze havens afhankelijk, omdat ze uit Zeeland het voor het kaken nodige zout van inlandse oorsprong, het zogenaamde moerzout, betrokken ³⁾.

Van minder gunstige aard bleef na 1500 de verhouding tussen Vlaanderen en Holland, hoofdzakelijk wegens de kwestie van de „voorvanc”. Dit bleek duidelijk in 1512, toen de regering besloot partij te kiezen voor Antwerpen, de opkomende handelsmetropool, in het conflict, dat tussen die stad en Lubeck uitgebroken was en waarin vooral de belangen van de Hollandse koopvaardij op het spel stonden. De regering wou inderdaad Brugge dwingen in het Zwin vergeldingsmaatregelen tegen de Oosterlingen toe te passen, iets wat met klem door de Staten van Vlaanderen werd afgewezen ⁴⁾. Dezen voerden hiervoor als

¹⁾ *Costumen ende usantien der stede ende port van Nieuport* (Gendt 1774), p. 336. Stuk van 6 December 1528, in verband met een geschil tussen de lieden van Nieuwpoort en de gemeente Vlissingen nopens genoemd voorrecht.

²⁾ Ook te Brielle liepen op het einde van de 15de eeuw zeer dikwijls Vlaamse en Zeeuwse buizen de haven binnen: „twelck noch (in 1527) dagelijcx gebeurt als die wint Zuytwest is, dat zij in heur havenen zoo licht nyet en mogen comen”. S. P. Haack, *op.cit.*, p. 46, naar een enquête van 1527.

³⁾ Moerzout of zelvout werd vooral te Zierikzee gewonnen en wel door middel van „darinkdelven”. Het moet bijzondere bederfwerende eigenschappen hebben gehad. Nopens het gebruik van de verschillende zoutsoorten, als inlands zelvout en vreemd geraffineerd zout („zout van zoute gezoden”), ingevoerd uit Frankrijk (Baai van Bourgneuf, La Brouage), in de Vlaamse en Zeeuwse haringbedrijven, zie een merkwaardige enquête, opgetekend in het Brugs Cartularium, Tweeden Groenenbouc B, f° 222 v°, nr. 1 en ontleend in L. Gilliodts-Van Severen. *Coutumes des pays et comté de Flandre, Quartier de Furnes*, dl V, *Coutumes de la ville et du port de Nieuport* (Bruxelles 1901), p. 392, in voetnoot.

⁴⁾ Aldus werden sancties getroffen tegen een drietal schepen, die eerst Veere hadden aangedaan en daarna te Sluis hadden aangelegd om er kaakharing in te slaan: „les trois navieres arrestees et mesmement celles qui viennent de desoubz la juridisdiction de Ambourg se sont venuz deschargie en Zeelande a la Vere, ou ils ont este longuement, sans ce que on leur a fait aucun empeschement. Mais pour ce que par eux

hoofdargument aan, dat de Hanzeaten de voornaamste afnemers van de „voorvanc” en de „achtervanc” waren, en dat hun vertrek uit het land een ware ramp zou betekenen, niet alleen voor de havens van het Zwin, maar ook voor die van de Vlaamse kust, voor wie het haringbedrijf het voornaamste, zoniet het enige middel van bestaan was ¹⁾. De Staten van Vlaanderen konden door hun afwijzende houding ten slotte het dreigend gevaar bezweren en de Oosterlingen te Brugge weerhouden. Aldus bleef het vraagstuk van de „voorvanc” steeds hangend.

De concurrentie onder de zeesteden van Noord en Zuid blijkt de misbruiken in de haringhandel, zowel wat de ingekaakte vis, als wat de gebruikte haringtonnen betrof, te hebben doen toenemen. De regering zag zich dan ook weldra verplicht daartegen in te grijpen. De overweging waarvan ze uitging was, dat de voornaamste waarborg voor de goede hoedanigheid van de kaakharing in de degelijkheid van de haringtonnen diende gezocht te worden, een opvatting die toen algemeen werd aanvaard. Reeds in 1509 vaardigde ze een ordonnantie uit tot beteugeling van de onwettige verkoop van verse en gekaakte haring op zee ²⁾. In 1510 en 1511 verscherpte ze telkenmale haar maatregelen tot beteugeling van het gebruik van te kleine

cuidier deffendre allencontre dudit edict, et veullians quasi satisfaire a icelle, ilz se deliroient dudit Vere a navire wyde à l' Escluse pour illecq charger harencq de l' avant pesche, et incontinent comme espresz furent ratains sur la keue et arrestez audit Zwyn”. Stuk van 11 September 1512. Protestbrief van de Vier Leden van Vlaanderen tegen de sancties ten opzichte van de Oosterlingen. L. Gilliodts-Van Severen, *Les relations de la Hanse teutonique avec la ville de Bruges au commencement du XVIe siècle*, in *BCRH*, 4, VII (1880), p. 51. Protestbrief van de Staten van Vlaanderen, van 11 September 1512.

¹⁾ „Premiers, lesdiz Oosterlins achatent grant foison et quantite de harencq cacque, et par especial celluy dont les marchans de pardecha sceuent le moins avoir widenge et expedition, comme avant et arriere pesche. Item, la negociation dudit harencq cacque est une des principales, surquoy s' entretiennent pluseurs villes gisans sur la mer, et dont Monseigneur prouffite grandement en son droit et domaine de s Heeren ghelt”. Stuk van 24 Augustus 1512. Protestbrief van de vier Leden van Vlaanderen tegen de vergeldingsmaatregelen ten opzichte van de Oosterlingen.

„Item, grande consideration doit aussy bien estre prinse, que se ledit arrest ne soit hativement et a diligence oste et leve, pluseurs et les principaulx marchans de Flandres auront et souffront dommaige inestimable; le povre commun populaire sans nombre, maronniers, maistres, varletz et stiermans seront gastez, perduz et destruitz, parce que les Osterlynx sont ceulx qui deschargent le flameng du herrencq de la premiere prinse, dont maintenant est la saison”. Soortgelijk stuk van 11 September 1512. L. Gilliodts-Van Severen, *Les relations de la Hanse teutonique avec la ville de Bruges au commencement du XVIe siècle*, in *BCRH*, 4, VII, 1880, pp. 44 en 52. Over het conflict zelf, zie: Fl. Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, VII (Onder de eerste Habsburgers), 2de boek, p. 89.

²⁾ L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de la ville et du port de Nieuport* p. 392. Stuk van 18 September 1509.

en niet gemerkte haringtonnen ¹⁾. Ten slotte besloot ze de kwestie van de reglementering van het kaken in haar geheel te regelen. Zo kwam ze er in Mei 1519 toe haar eerste groot „placaet ende ordonnantie op 't stuk van den haringvaert, 't branden van de tonnen en 't souden van den haring” uit te vaardigen. Hierdoor werd de aanvangsdatum van de „teelt” voor het eerst wettelijk op Sint Jacobsdag (25 Juli) vastgesteld, zonder dat nochtans de „voorvanc” verboden werd. De vroege haring, die vóór de „teelt” gevangen werd, mocht inderdaad geakaat worden, op voorwaarde dat ze in afzonderlijke tonnen, gebrand met een speciaal teken, een „Sint Jacobusschelpen”, gepakt werd. Het kaken van de „achtervanc” integendeel, was voortaan niet meer toegestaan. De late of „ije” haring mocht alleen, en dan nog gerookt tot bokking, in het binnenland worden verkocht. Het brandmerken van de tonnen werd verplicht gemaakt voor alle kaakharing van de „teelt”. Elke harington moest van twee merktekens voorzien zijn: een van de kuiper, die haar vervaardigd had, en een van de stuurman, aan boord van wiens schip zij met vis gevuld werd. In de visserijhavens moesten keurmeesters door de gemeente aangesteld met zorg de hoedanigheid van elke ton, wat de samenstelling, het hout en de capaciteit ervan aanging, nagaan. De op de tonnen aangebrachte merktekens moesten ze grondig controleren en dit door middel van een register, waarin ze alle erkende kuipersmerken hadden bij te houden. De zeesteden behielden evenwel het recht op de tonnen hun eigen stedelijk „roon” of teken te laten aanbrengen ²⁾. Dank zij dit belangrijk plakkaat kwam men in het haringbedrijf eindelijk terug tot de wettelijkheid, reeds vroeger door de ordonnantiën van de Bourgondische hertogen ingesteld, maar naderhand door de Vlaamse visserijhavens, waaronder in de eerste plaats Oostende, geleidelijk verlaten, omwille vooral van de „voorvanc” en van de eisen door de Oosterlingen gesteld. Toch regelde de ordonnantie van 1519 het haringkaken grotendeels in het voordeel van Vlaanderen, zodat op dit terrein de tegenstelling tussen dit gewest en Holland steeds onopgelost bleef.

¹⁾ Betreffende deze verschillende plakaten, zie Ch. De Zuttere, *Enquête sur la pêche maritime en Belgique*, deel I, p. 59. Brussel, 1909-'14, 3 dln — Voor de tekst van het stuk van 29 Mei 1512, zie L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de . . . Nieuport*, p. 394.

²⁾ A. Beaujon, *Overzicht der geschiedenis van de Nederlandsche zeevisserijen* (Leiden, 1885), p. 9. Ontleding van het stuk, gedateerd van 18 Mei 1519.

2. DE GEMENE VISSERIJ VAN NOORD EN ZUID

De grote visserij van Vlaanderen, Zeeland en Holland bereikte onder de regering van Keizer Karel V een tot dan toe ongekende bloei, dank zij vooral de steun van de centrale macht en van de gewestelijke standenvertegenwoordigingen. De kwestie van de „voorvanc” bleef evenwel een struikelsteen voor de volledige eendracht tussen de drie zeeprovincies, alhoewel nu ook de Zeeuwen op grote schaal de vroege haringvangst in de Deense wateren gingen beoefenen. Tot deze nauwere betrekkingen tussen de Nederlanden en Denemarken blijkt vooral het huwelijk van de Deense koning, Christiern II, met de zuster van Karel V te hebben bijgedragen. De keizer schaarde zich bovendien aan de zijde van zijn schoonbroer, toen deze in 1516 met Lubeck en de Hanze in conflict kwam ¹⁾. Deze goede verstandhouding belette Christiern II nochtans niet in 1519, wegens het uitblijven van de aan zijn vrouw verschuldigde bruidsschat, in de Sont tegen de Nederlandse vissers vergeldingsmaatregelen te treffen. In Augustus van dat jaar dorst hij het zelfs aan te Kopenhagen vier buizen uit Nieuwpoort en een uit Veere aan de ketting te doen leggen en hun bemanningen gevangen te doen zetten ²⁾. Toch ging hij weldra in op de bemiddelingsvoorstellen, die Adolf van Bourgondië-Beveren, admiraal van de Nederlandse vloot en tevens heer van Veere, hem overmaakte. In ruil voor diens tussenkomst bij de keizer, verleende de Deense vorst aan de Zeeuwse visserijhavens uitgebreide zeevisserijtolerantie in de Sont en de omliggende wateren. Voor deze gunst zou in aanmerking komen een vloot van 140 buizen, waarvan Veere, Brouwershaven en Vlissingen respectievelijk 22, 42 en 76 eenheden zouden mogen uitsturen ³⁾. Dat van dergelijke onderneming waarlijk iets moet in huis gekomen zijn, blijkt uit het verrassend feit, dat reeds vier jaar later, in 1523, Veere van Christiern II, tijdens diens

¹⁾ R. Häpke, *Die Regierung Karls V. und der europäische Norden* (Lübeck 1914), p. 89.

²⁾ H. Malo, *Les corsaires dunkerquois et Jean Bart. Des origines à 1702* (Paris 1912-'13), 2 delen. Deel I, p. 73. — F. Priem et Delepierre, *Précis analytique des documents, que renferme le dépôt des archives de la Flandre Occidentale* (Brugge 1840-'58), 2me série, deel 2, p. 292. Uittreksels uit de rekeningen van het Brugse Vrije. Analyses.

³⁾ Veere. Stadsarchief (voorlopig te Middelburg in het Rijksarchief, Oude Abdij) nr. 374. Oorkonde van 21 September 1519 opgesteld in de Deense taal. Het is een van de stukken gered uit de brand, die in 1940 de Oude Abdij, als gevolg van beschieting uit zee door de Franse marine, teisterde.

reis door de Nederlanden, na zijn vlucht uit Denemarken, volledige tolvrijdom in de Sont wist te bekomen ¹⁾. Of dit voorrecht, gezien de omstandigheden waarin het verleend werd, werkelijk van kracht geworden is, hebben we niet kunnen uitmaken.

In tegenstelling met de Zeeuwen, die voortaan, zoals de Vlamingen, de „voorvanc” beoefenden, handhaafden de meeste Hollandse zeesteden hun afwijzende houding tegenover het kaken van de vroege haring vóór Sint Jacobsdag (25 Juli). Om hun opvatting aan alle visserijhavens te kunnen opdringen, sloten de gemeenten uit het Beneden-Maasgebied, Rotterdam, Schiedam en Delfshaven, met uitzondering nochtans van Amsterdam, zich nauwer bij elkaar aan en deden beroep op de Staten van Holland. Dezen verboden in het begin van het jaar 1527 de „voorvanc” vóór Sint Jacobsdag (25 Juli). De zeesteden van Vlaanderen en Zeeland, onder leiding van Veere, reageerden onmiddellijk op dit verbod en zetten reeds in Februari met de Staten van Holland een reeks besprekingen in, zonder evenwel tot overeenstemming te kunnen geraken. Tijdens de daaropvolgende debatten, in de loop van de maand Maart 1527, beschuldigden de Hollanders de Vlamingen ervan de vroege haring beneden de normale prijzen te verkopen ²⁾. De zaak kwam zelfs voor de Grote Raad te Mechelen, waar de vertegenwoordigers van de Staten van Vlaanderen zich krachtadig tegen de Hollandse aanmatiging verdedigden en eisten „dat men onderhouden soude d'ouwe costume, dat elck varen mochte als 't hem beliefte” ³⁾. De gouvernante-generaal, Margaretha van Oostenrijk, weigerde ten slotte in te gaan op het verzoek van de Staten van Holland tot veralgemening van het verbod. Dezen zagen zich dan ook verplicht dat jaar van hun plannen af te zien, te meer daar Delft en Schiedam afvallig werden. De besprekingen, die het volgende jaar tussen de vertegenwoordigers van Holland, Zeeland, Vlaanderen en Brabant gevoerd werden, leverden

¹⁾ Ibidem, nr. 375. Oorkonde van 15 Mei 1523. Het stuk werd te Mechelen gegeven. — Over de reis van de Deense koning in Vlaanderen, zie F. Priem et Delepiere, o.c., 2me série, deel 3, p. 15. Uittreksels uit de rekeningen van het Brugse Vrije. Analyses.

²⁾ A. Beaujon, o.c., p. 20. Ontleding van de Resoluties van de Staten van Holland van 1527. — Zie ook de Nieuwpoortse stadsrekening van 1527. Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 3616. Rubriek van de messagiers.

³⁾ *Bronnen tot de geschiedenis v. d. handel met Frankrijk* (R.G.P.), p. 331, nr. 577. Uittreksel uit de dagvaarten der Staten van Holland onder de datum 16 Maart 1527.

evenmin enig resultaat op, zodat elkeen voortging naar eigen goeddunken vóór of na 25 Juli te vissen en te kaken ¹⁾).

De kwestie van de „voorvanc” belette de drie maritieme provinciën niet in 1532 eendrachtig op te treden toen het er om ging hun handelsbelangen te Roeaan te verdedigen, en om aldaar de afschaffing van de 20ste penning op de aangevoerde kaakharing te bekomen ²⁾. Hetzelfde jaar nochtans verbond zich ook de Duitse Hanzestad Lubeck met de nieuwe koning van Denemarken, met het doel de Hollanders de toegang tot de Sont te ontzeggen, wat een oorlog met de Nederlanden tot gevolg had. Toen nu de regering van de landvoogdes, Maria van Hongarije, in 1533 besloot ook in de Vlaamse havens sancties tegen de Oosterlingen uit Lubeck te treffen, bleken de Staten van Vlaanderen niet meer bij machte hiertegen in te gaan. De Lubeckers dreigden dan ook hun wraak te koelen op de Vlaamse vissers, die gedurende de maand Mei 1533, tijdens de „corfvaerdt”, zich ten zeerste voor dit gevaar beducht toonden en hierover klachten instuurden ³⁾. Dat in zulke omstandigheden ook de „voorvanc” in het gedrang moest komen, ligt voor de hand. Weliswaar werd de vrede met Denemarken spoedig hersteld, maar de Hollanders waren nu ook baas over de Sont geworden. Het zou dan ook niet lang meer duren of ze zouden de kwestie van de „voorvanc” in eigen voordeel oplossen. Op 14 Juni 1536, toen er in Denemarken opnieuw troebelen uitgebroken waren en de keizer zich klaar maakte om in dit land tussen te komen, vaardigde de regering de bekende ordonnantie uit, waardoor aan alle vissers, op straf van confiscatie van hun buizen en van hun vangst, het uitvaren en het vissen tussen 24 Juni en 25 Juli verboden werd, welk verbod naderhand gehandhaafd zou blijven ⁴⁾. Door deze maatregel werd de aanvangsdatum

¹⁾ A. Beaujon, *o.c.*, p. 20. Analyse van de resoluties van de Staten van Holland van 1528.

²⁾ Edw. Vlietinck, *Het oude Oostende* pp. 100-101. — Nieuwpoort, Stadsarchief, nr 527. Proces tussen de handelaars van de drie Vlaamse zeeesteden en die van Roeaan in 1532: een bundel documenten.

³⁾ L. Gilliodts-Van Severen, *Les relations de la Hanse teutonique avec la ville de Bruges au commencement du XVIe siècle* p. 92. Protestbrief van de Vier Leden van Vlaanderen, Mei 1533 (n.s.). — H. Malo, *o.c.*, deel I, p. 79.

⁴⁾ *Rec. Ord. Pays Bas*, 2e s., dl. III (Brussel 1902), blz. 529. — P. Van Duyse et E. De Busscher, *Inventaire analytique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*. (Gent 1867), p. 334, nr. 928. Bevelbrief van de Raad van Vlaanderen tot uitvoering van genoemde keizerlijke ordonnantie.

van de „teelt” voor alle visserijhavens eenvormig op Sint Jacobusdag (25 Juli) vastgesteld, zodat voortaan het kaken vóór die datum niet meer toegestaan was. Het verder verval van de Duitse Hanze bezegelde ten slotte voorgoed de ondergang van de „Vlaamse” „voorvanc”.

De gelijkschakeling van de haringvisserijen van Noord en Zuid ging niet zonder nieuwe moeilijkheden gepaard. Dit blijkt uit de talrijke plakaten, die van 1535 af door de regering werden uitgevaardigd. Deze wetten hadden vooral tot doel het opstellen van een eenvormige reglementering van de visvangst en de beteugeling van alle overtredingen hiervan. Het waren politiereglementen betreffende het vissen met de haringvleet, het inhalen van de netten, de te gebruiken lichtsignalen, de aangifte van op zee gevonden netten en andere dergelijke maatregelen ¹⁾. Uit gans deze wetgeving blijkt hoe dikwijls het onder de vissers van Noord en Zuid tijdens hun vangstreizen tot geschillen, betwistingen en kwaadwillige handelingen kwam. De moeilijkste kwestie, die te regelen viel, was evenwel die van de konvooiering. De uitrusting van begeleidingsvaartuigen tot beveiliging van de „grote visserij”, zoals men van 1543 af de haringvisserij noemde ²⁾, was tot dan toe bijna uitsluitend het werk van de Staten van Vlaanderen geweest. De standencolleges van Zeeland en Holland hadden zich in deze belangrijke kwestie bijna steeds op de achtergrond gehouden en slechts nu en dan konvooischepen uitgestuurd. Dit kon, gezien de voortdurende oorlogen tussen het Keizerrijk en Frankrijk, niet blijven duren, vooral toen Karel V in 1540 besloot de kaapvaart te organiseren en hierin ook de konvooiering te betrekken. Van 1542 af kwam

¹⁾ *Placcaert-boecken van Vlaenderen* (Gent-Antwerpen, 1639-1786), 13 delen. Deel I, p. 348 en volgende. Plakkaat van 26 Juli 1535. — H. Malo, *o.c.*, deel I, p. 71. — Nieuwpoort. Stadsarchief, nr. 418. Algemene verordening van de Raad van Vlaanderen over de zeevisserij en de haringvangst, van 2 April 1536 (Charter nr. 296). — Betreffende de andere ordonnances uitgevaardigd in 1539 en 1545, zie Ch. De Zuttere, *o.c.*, deel I, p. 59.

²⁾ De term „grote visserij” komt in Vlaanderen voor het eerst voor in 1543 en wel om, in zake konvooiering, het verschil aan te duiden met de „kleine visserij”, die tijdens de winter plaatsgreep en slechts een kustvisserij was: „twee cleene schepen van oorlooghe afvaerende ter Sluus ter bewaernesse van de cleene visscherie en zee-custen van Vlaenderen” — „deux plus petits batteaulx qui debvroient demourer en mer les mois de novembre, décembre, janvier, février et mars pour la garde de la petite pecherie, . . . cinq batteaulx avecq deux aultres . . . pour la garde de la grande pecherie”. F. Priem et Delepierre, *o.c.*, 2me série, deel 3, pp. 287 en 278. Oorkonden van 1543 en 1544 in verband met de financiering van de konvooiering van de Vlaamse vissersvloot.

de regering zelfs daadwerkelijk tussenbeide om de Vlaamse visserijhavens en vooral om hun vloot, die door de Franse oorlogsmarine het meest bedreigd werd, beter te beveiligen. Dit deed zij aanvankelijk langs de Staten van Vlaanderen om en wel door het opleggen van grotere financiële bijdragen tot bekostiging van de konvooiering ¹⁾. Dat er in deze kwestie niet te onderschatten belangen op het spel stonden bleek duidelijk, toen in 1547 tussen Schotland en Engeland een oorlog uitbrak. Uit een door de zeesteden opgesteld memorandum leren we dat alsdan het totaal aantal buizen in het bezit van Vlaanderen, Zeeland en Holland op niet minder dan 500 eenheden en de totale gemiddelde aanvoer per „teelt” op zowat 15.000 last kaakharing geschat werden ²⁾. Vooral Vlaanderen scheen op dat ogenblik meer dan ooit behoefte aan een doelmatige konvooiering te hebben. De regering besloot dan ook, als gevolg hiervan, de beveiliging op zich te nemen en wel door middel van een keizerlijke oorlogsmarine. Dit stuitte onmiddellijk op harde tegenstand vanwege de Staten van Zeeland en Holland, die zowel de uitrusting van eigen oorlogsbodems, zoals dit in Vlaanderen gebruikelijk was, als de heffing van een lastgeld op de kaakharing, zoals dit toen door de regering geëist werd, afwezen. De keizer zag zich dan ook verplicht in Juni 1547 aan de haringvisserij verbod op te leggen vóór het aanbreken van de maand September zee te kiezen, wat de „teelt” van dat jaar volledig in de war stuurde ³⁾. Het verzet van de Hollanders belette de regering nochtans niet, om samen met haar admiraliteit verder te werken aan de samenstelling van een oorlogsvloot tot beveiliging van wat toen voor de eerste maal genoemd werd, „de(r) gemeente(r) visscherie ten haringhe derselver landen” ⁴⁾. In 1548 kon ze met de hulp van de Vlaamse en de Zeeuwse visserijhavens elf

¹⁾ R. Degryse, *De konvooiering ... in Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, deel II (1948), pp. 11–15. — Id., *Le convoi de la pêche à Dunkerque aux XVe et XVIe siècles*, in *Revue du Nord*, deel XXXIII (1951), pp. 120–123.

²⁾ L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes ... de Nieuport* p. 398. Analyse van het stuk, naar het Brugse cartularium „Nieuwen Groenenbouc” BB, fol. 130, nr. 6. Brugge. Stadsarchief.

³⁾ A. Beaujon, *o.c.*, p. 15; Ordonnantie van 10 Juni 1547. Liste chronologique des édits et ordonnances des Pays Bas. Charles-Quint, p. 303.

⁴⁾ „Tot gouvernemente ende conduicte van der armee ter zee, die tegenwoerdich toegerust ende geequyept wordt in Vlaenderen, Hollant als Zeelant tot conservacie ende bescermenisse van der gemeender visscherie ten haringhe derselver landen

en het jaar nadien acht oorlogsbodems in de vaart brengen¹⁾. Eerst in 1540 gaven de Hollanders hun verzet op en besloten ze hun vissers aan de keizerlijke marine toe te vertrouwen, alsmede het gevraagde lastgeld te betalen²⁾. Wimmanus, een Skandinavisch reiziger, die dat jaar de stad Amsterdam en haar haven bezocht, weet ons dan ook te vertellen hoe hij een vloot van 300 buizen in volmaakte militaire formatie en onder escorte van de keizerlijke oorlogsschepen de Maasmonding zag verlaten om zee te kiezen en de visserij te beoefenen³⁾. Ook op het gebied van de konvooiering scheen de regering dus eindelijk haar doel te hebben bereikt, zodat ook hier voortaan meer eenheid heerste.

In 1551, toen de regering naast de konvooiering van de haringvisserij, ook die van de koopvaardij op zich wou nemen en hiertoe van de visserijhavens een hoger lastgeld eiste, zag ze haar verzoek door de Staten van de drie maritieme provinciën afgewezen. Het jaar nadien nochtans kon ze tot een overeenkomst met hen geraken en een vloot van 18 oorlogsbodems samenbrengen. Weldra echter lieten de Hollanders verstaan dat de konvooiering van hun buizen door de keizerlijke marine absoluut onvoldoende en zelfs ondoelmatig was. In werkelijkheid vreesden ze, dat de regering van het lastgeld, waarvan het cijfer elk jaar hoger werd, een bestendige belasting zou maken, en dat de heffing ervan steeds zwaarder op de visserij en de vishandel zou drukken⁴⁾. In 1553, na een nieuw verzet van de Staten van Holland tegen de overdreven heffing van het lastgeld, besloot de

voor den teelt 1547". Stuk van 1 September 1547. Tucht- en politiereglement uitgevaardigd door Maximiliaan van Bourgondië-Beveren, admiraal van de zee. Nieuwpoort, stadsarchief nr. 272 (charter nr. 311). Op het stuk staat geschreven: „Artykel brieff voor t sceip van oorloge ter Nyeupoort”.

¹⁾ H. Malo, *o.c.*, pp. 88 en 134. — *Biographie nationale*, deel XIV, pp. 211–215, onder Gerard van Meckeren.

²⁾ A. Beaujon, *o.c.*, p. 16, naar de resolutiën van de Staten van Holland. — J. Craeybeckx, De organisatie van de konvooiering van de koopvaardijvloot op het einde van de regering van Karel V, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, deel III (1949), pp. 194 en 196, noot 2.

³⁾ „Eodem loci videre licuit trecentas non minus naves obvias, quae velut instructa acie longoque agmine ad halecis capturam exhibant Habebant denae naves semper unam armatam quam sequerentur ac a qua si usus veniret, propugnarentur: vulgo Heringbussen appellanti accolae. Cum enim cum hoste navali praelio est decertandum, tam naves praetoriae se coniugunt, tanquam succedaneae alieni periculi, efficiuntque procinctam atque cataphractum classem. Jamque instructo militari ordine, expeditisque armis atque tormentis”. Burger, De haring in de literatuur, in *Het Boek* (Martinus Nijhoff), jrg. 1922, p. 148.

⁴⁾ A. Beaujon, *o.c.*, p. 16, naar de resolutiën van de Staten van Holland. H. Malo, *o.c.*, deel I, p. 144. — R. Degryse, De konvooiering, *o.c.*, p. 17.

regering op de wensen van de Hollanders in te gaan en hen toe te staan, zonder enige escorte, maar met bewapende buizen, uit te varen ¹⁾). Toch dacht zij er niet aan haar oorlogsmarine te demobiliseren. Deze bleef zelfs zeer actief, dank zij de onvermoeibare werking van de keizerlijke super-intendant van marine, de Nieuwpoortenaar Corneel Duplicius De Schepper, heer van Eecke, die in 1553 een vloot van 12 tot 16, in 1554 een van 14 en in 1555 een van 18 oorlogsschepen kon samenbrengen ²⁾). Zijn voornaamste medewerker, de bevelhebber van de keizerlijke eskaders, Geraard van Meckeren, burger van Sint Winnoksbergen, nabij Duinkerke, werd in December 1553 tot vice-admiraal aangesteld met als opdracht de konvooiering van de vissers- en koopvaardijvloot en de kaapvaart ³⁾). Of zij het wilden of niet, de Hollanders moesten zich op 's keizers bevel onderwerpen aan de admiraliteit en het vereiste lastgeld betalen ⁴⁾). Deze drastische maatregelen kwamen vooral de Vlaamse visserijhavens ten goede, die steeds eigen konvoischepen bleven uitrusten.

De bedwinging van het Hollands particularisme en de verwarring geschapen door de kwestie van de konvooiering blijkt op een zeker ogenblik de Zeeuwen er toe aangezet te hebben opnieuw vóór Sint Jacobsdag te vissen en te kaken en aldus wederom de „voorvanck” aan te vatten. Althans in 1553 vernemen we uit een brief van De Schepper hoe de vissers van Middelburg het plan koesterden in het geheim een twaalfstal buizen uit te

¹⁾ A. Beaujon, *o.c.*, p. 16–18. Analyse van het plakkaat van 30 Juli 1553 nopens de bewapening van de buizen.

²⁾ J. Craeybeckx, *De organisatie* . . . p. 195, noot 5. — In 1553: „la despense qu'il conviendrait avancer pour l'équipage de XII ou XVI batteaux de convoi armez à la guerre”. Kopie van een stuk van 9 Juli 1553, door Cor. De Schepper aan burgemeesters en schepenen van Nieuwpoort gestuurd. Nieuwpoort. Stadsarchief, register nr. 105. — Zie betreffende de rol van C. De Schepper: J. J. De Smet, D. De Schepper, in *Biographie nationale*, deel IV (Brussel 1876), Kol. 709–718, alsook de studie ondernomen door de Heer J. Hinneman, uit Nieuwpoort, die heel wat bijzonderheden over Sceppeus heeft verzameld.

³⁾ L. de Baecker, *Etude biographique sur Gérard van Meckeren, vice-amiral de Flandre sous Charles-Quint*, in *Ann. Soc. d'Emulation de Bruges*, 2de reeks, deel VI, Brugge 1848.

⁴⁾ J. Craeybeckx, *De organisatie van de konvooiering* p. 196, noot 2. R. Degryse *De konvooiering* . . . p. 17, noot 4, p. 18, noot 1.

In 1554 en 1554 vaardigde de keizer telkenmale een ordonnantie uit met het verbod aan de vissers zee te kiezen vooraleer zijn oorlogsschepen het deden, en met de verplichting voor alle haringbuizen zich onder de leiding van de keizerlijke vloot te stellen. *Liste chronologique des édits et ordonnances des Pays Bas*. Charles-Quint pp. 364, 373.

sturen om „den voorvanck van den harynck te zoucken”. Op het protest van de andere zeesteden, als zou de uitvoering van dit plan in strijd zijn met de belangen van de „ghemeene visscherije” en van de „ghemeene welvaert”, was het antwoord van de heer van Eecke”, dat de meenynghe van de K. Magt zulcx niet en was”, maar dat de keizer toch van oordeel was dat de visserij verder zou geschieden „met eender handt ende midts blijvende die ondersaten by malcander”¹⁾. Het Zeeuwse plan blijkt werkelijk uitgevoerd te zijn geworden. De keizerlijke verordeningen, die dat jaar in verband met de bewapening van de buizen werden uitgevaardigd, dienden inderdaad tot de „voorvanc” uitgebreid te worden²⁾. Het haringbedrijf ging aldus een nieuwe evolutie tegemoet.

Na de troonsafstand van Keizer Karel V bleef de konvooiering van de vissersvloot verder een regeringstaak. In 1558 hadden de Provinciale Staten van de drie maritieme provinciën nog steeds de verplichting het lastgeld voor een vloot van 20 konvooischepen op te brengen³⁾. Eerst na de beëindiging van de oorlog met Frankrijk in 1559, werd de koninklijke oorlogsmarine door

¹⁾ „Die voors. van Zeelandt hebben voorts ghedeclareert, hoe dat die van Middelbourg, die haer ghedeputeerde hier niet en hebben, in meenynghe zyn heymelick ende onder hemluyden uit te maken 12 buyssen, ende die cortelinx ter zeewaert te zenden, om alzo den voorvanck van den harynck te zoucken, zonder regard te nemen op die ghemeene welvaert van den landen, maer contenderen alleene tot huerlieden eyghen proffyte, twelck zoude tenderen tot groot achterdeel van de ghemeene visscherye, indien hem zulcx toeghelaten ware. Waerop de voors. heere van Eecke gheandwoort heeft, dat de meenynghe van de K. Magt zulcx niet en was, maer begheert dat dese visscherye zoude geschieden met eender handt, ende midts blijvende die ondersaten by malcander. Zeyden voorts dat zy ghewoonlick zyn metter buyssen ten harynghe uut te trecken omtrent Jacobi, zoo dattet van noode zoude wesen dat de scepen van oorloghe ghereedt zouden moeten wesen half Julius, ende dat zo verre den lande van Zeelandt anghinghe, ghemerct die van Vlaendren laeter uutvaren, als in t eynde van Augustus, of beghinsel van September”. Brief van Scepperus van 24 Mei 1553. Werken van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, *Kronijk*, 1860.

²⁾ „.... nous avons a la fin resolue d ensuijvir votre advis qu est de leur permectre d aller a ladite pescherije avccq leurs buijsses ou boots ainsy que leur samblera, moijennant toutesfois qu ilz aillent avec le meilleur equippage qu ilz pourront, et qu il ij ait entre eulx auleuns buijsses, boots ou aultres navires armez a la guerre a leurs despens et vous auctorisons pour en user come en cas semblable user alendroit de ceulx quy sont allez au voirvanck, le tout jusques autrement en aurons ordonne”. Stuk van 9 Juli 1553, gestuurd door C. de Schepper aan burge-meester en schepenen van Nieuwpoort. Kopie. Nieuwpoort. Stadsarchief, register nr. 105. Zie noot 2, vorige blz.

³⁾ J. Craeybeckx, De organisatie p. 195, 196. Behalve het lastgeld, werd in Holland nog een 10de penning van de haring geheven. De heffing ervan liet evenwel ten eerste te wensen over en bleef achterstallig. Zie A. Beaujon, o.c., p. 24.

Filips II gedemobiliseerd. Ze had ruimschoots bijgedragen tot de handhaving en de uitbouw van de gemene visserij van Noord en Zuid ¹⁾.

3. DE CONCENTRATIE VAN DE GROTE VISSERIJ IN HET NOORDEN

In het begin van de regering van Filips II groeide de grote visserij van Noord en Zuid opnieuw uit tot een cyclus, waarin de „doggevaert”, de „korf- en voorreis” en de traditionele „teelt” op elkaar volgden. Tijdens de „doggevaert” werd kabeljauw gevangen en in tonnen gezouten en tijdens de „voorreis” haring van de „voorvanc”. Beide vangsten grepen in Mei, Juni en Juli plaats. Met de „voorreis” viel zeer dikwijls samen de „korfreis”, tijdens dewelke de gevangen vis, licht gesteurd, in korven gelegd werd. Niet te verwonderen dat het visseizoen aldus reeds rond Pinksteren kon worden ingezet ²⁾. Deze uitbreiding van de visvangst en van het haringkaken bevorderde ten eerste de nauwere aaneensluiting van de visserijhavens, vooral van de Hollandse. Onder invloed van de regeringsactie inzake konvooiing en reglementering kwamen de Hollandse

¹⁾ De Vlamingen bleven tot 1560 met eigen konvooischepen de begeleiding van hun vissersvloot voortzetten. Zie R. Degryse, *De konvooiing*, p. 18.

²⁾ „Dese schepen voorscreven, die in de Noortzee varen vischen om den harinc, varen ghemeenlijck ut Pinxsteren, sommige weynich vóór Sint Jansmesse, ende blijven gemeenlijc vischen 5, 6, 7, 8 weken, sommige langer ende corter, na dat den vanck haer reis cort maeckt, dit zijn onse Hollanders en sommige Zeelands, die dus vrooch varen, die Vlaminge wat later . . . Ende zij laten ghemeenlijc af, dat sij affsnien tuschen Alderheylygenmisse ende Sinte Kateryna, die Vlaminghe later, die vischen later in de nauwe zee tuschen Vlaendere ende Engellant voor de Hoven”. Dr. H. E. Van Gelder, *Gegevens betreffende de haringvisserij op het einde der 16de eeuw*, in *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* (gevestigd te Utrecht), deel 32 (1911), bewijsstuk V, p. 57: Tekst van het Vischboek van A. Coenzoon van 1578. De term „affsnien” betekent opnieuw zeilree maken en provianderen.

„t Es gheordonneert by den heere ende wet, ende by ghemeene advyse van de weerden, dat men ter voorreyse noch in den harync teelt oorboiren noch besighen en zal Schotschen zout omme den visch oft harync daer mede te zouten . . . „L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de . . . Nieuport*, p. 347. Nieuwpoorts reglement van 12 Juni 1573. Uittreksel uit het register getiteld „Camerboeck”.

„Ende angaende d andere weerden . . . danof t recht van de vierboete up hemlieden alhier niet ghestelt en es, so wert hier te kennen ghegheven dat dezelve weerden daer inne niet ghehouden en zyn, als alleenelick ghevaren hebbende te corve ende voorreyse, alsdan men t zelve recht niet en gheeft midts dat de visschers de voorseyde vierboete niet eer en ghebruyken dan ter harync teelt . . .”. Edw. Vlietinck, *Het oude Oostende* . . . p. 84 kolom I, noot 3. Uittreksel uit de Nieuwpoortse stadsrekening van 1577-’78.

Er werd ook „te corve ofte te dogge” gevaren. *Ibidem*, p. 84, kolom II, noot 1. Uittreksel uit dezelfde Nieuwpoortse stadsrekening.

„steden ende vlekken” Delft, Rotterdam, Brielle, Enkhuizen, Wormer, Jisp en Grootebroek er toe, naar het voorbeeld van de Drie Zeesteden van Vlaanderen, een soort hanze in het leven te roepen. Van 1556 af zien we hun gedeputeerden in commissie bijeenkomen en toenadering met de afgevaardigden van de Zeeuwse en de Vlaamse visserijhavens zoeken. Aldus ontstond, mede met de steun van de verschillende provinciale Staten, een eerste nationale raad van de „gemeene visschers”, welke, telkenmale als dit noodzakelijk bleek, in vergadering bijeenkwam om de gemeenschappelijke belangen van het bedrijf te bespreken ¹⁾. Deze deputatie van de „haringhvaert” overhandigde reeds in 1562 aan de regering een „declaratie”, waarin ze de aandacht van de centrale macht op de toestand van de zeevisserij vestigde. Volgens dit verzoeken zou alsdan op een gezamenlijke vloot van 700 buizen, hiervan Holland 400, Zeeland 200 en Vlaanderen slechts 100 zulke vissersboten in de vaart hebben gehad ²⁾. Alhoewel niet officieel erkend, bleef de raad zijn werkzaamheden voortzetten. In Mei 1564 grepen er te Nieuwpoort en te Brugge zelfs verschillende algemene bijeenkomsten plaats, tijdens dewelke de gedeputeerden van de verschillende Nederlandse zeesteden van gedachten wisselden over de door hun respectievelijke Staten zo pas uitgevaardigde nieuwe reglementering nopens de politie van de visvangst. Ze eindigden met een paar rijke feestmalen waarop hartelijk met elkaar verbroederd werd ³⁾. De bloeiperiode, die het haringbedrijf van Noord en Zuid alsdan kende, maakte diepe indruk op de Italiaanse schrijver L. Guicciardini, die er ons in zijn bekend werk, „Descrittione di tutti i Paesi Bassi”, uitgegeven in 1567, een beroemde beschrijving van naliet. Hierin werd het totaal aantal buizen van de verschillende maritieme provincien steeds op 700 eenheden en de jaarlijkse gemiddelde aanvoer per vaartuig op 70 last haring geschat ⁴⁾.

¹⁾ A. Beaujon, o.c., pp. 27-28.

²⁾ H. A. H. Kranenburg, *De zeevisserij* p. 25. — R. Fruin, *Tien jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog (1588-1598)*, 9e druk, 's Gravenhage, 1941, p. 195.

³⁾ Edw. Vlietinck, *Het oude Oostende* . . . p. 112, kolom II, naar de Oostendse stadsrekening van 1564. — Betreffende het Plakkaat van 4 Augustus 1564 nopens de politie van de visserij en de haringvangst, zie L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de . . . Nieuport*, pp. 397-409. Tekst van het plakkaat, naar een kopie gemaakt in 1761. Dit plakkaat is slechts een renovatie van het soortgelijk stuk uitgevaardigd in 1545.

⁴⁾ L. Guicciardini, *Descrittioni . . . di tutti i Paesi Bassi* . . . (Antwerpen, 1567).

Holland gaf echter in het haringbedrijf meer en meer de toon aan. Zijn vissers bezochten voortaan in stijgend aantal de Vlaamse havens, zowel om er hun vangst te lossen, als om er een of andere lading in te slaan. Reeds in 1562 poogden ze te Nieuwpoort, ten einde alhier in alle vrijheid hun kaakharing te kunnen aanvoeren en verhandelen, de aanstelling van een „weerd” naar eigen keus te bekomen. Hun opzet blijkt evenwel door de tussenkomst van de Drie Zeesteden van Vlaanderen, die in dit plan een groot gevaar voor hun eigen bedrijf zagen, verijdeld te zijn geworden ¹⁾. Toch wisten de schippers van Dordrecht te Nieuwpoort het voorrecht te verwerven er vrij te mogen komen laden, wat niet belette, dat ze in 1567 weigerden dezelfde gunst in hun eigen haven aan de Nieuwpoortse zeelieden toe te staan. Dit gaf aanleiding tot een geschil, dat door de „camere juditiale der stede van Dordrecht” in het voordeel van de Nieuwpoortenaars werd beslecht ²⁾.

De groeiende tegenstelling tussen Noord en Zuid in zake het haringbedrijf kwam voor het eerst in 1566 tot uiting, toen, onder de invloed van de aanhoudende Engelse zeeroverij, de kwestie van de konvooiering zich opnieuw dringend stelde. Daar waar de Hollanders vroeger, uit vrees voor overdreven inmenging vanwege de regering in hun aangelegenheden en voor de fiscale gevolgen hiervan, de konvooiering door de keizerlijke of koninklijke oorlogsvloot stelselmatig bestreden of zelfs afwezen, eisten hun Staten nu van de gouverneur-generaal, de hertog van Alva, zijn bemiddeling bij de Vlamingen voor de vorming van een nationale zeemacht tot beveiliging van de vissersvloot. Op de algemene vergadering van de visserijhavens van Noord en Zuid, die daartoe einde Maart 1568 onder voorzitterschap van de vice-admiraal, Antoon van Bourgondië-Wakken, te Middelburg werd gehouden, konden de gedeputeerden het evenwel niet met elkaar eens worden. Van een gemeenschappelijke onderneming kwam er dan ook dat jaar, evenmin als het volgend, iets terecht, zodat de konvooiering van de vissers, die nu voortaan ook door

¹⁾ Edw. Vlietinck, *Het oude Oostende* p. 103, kolom I, naar de Nieuwpoortse stadsrekening van 1562. Zie ook p. 94, kolom I. Betreffende Nieuwpoortse weerden, die als weerd voor vreemde vissers optraden, zie p. 89, kolom II, naar de Nieuwpoortse stadsrekening van 1577-’78.

²⁾ P. de Goesin, Drucker van Haere Majesteyt, *Costumen ende usantien der stede ende port van Nieuport* (Tot Gendt, 1774), p. 243. Open brief van het gerecht van Dordrecht van 2 Oktober 1567.

de Watergeuzen werden bedreigd, uitbleef. Eerst in 1570, na een nieuwe algemene bijeenkomst van de afgevaardigden van al de zeesteden te Veere in de loop van de maand Juli, kwamen op gebied van de konvooiering opnieuw tot overeenstemming. Hierbij had elk van de drie maritieme provinciën wel is waar voor haar eigen konvooischepen te zorgen, maar de heffing van het lastgeld op de aangevoerde haring was een maatregel, die door allen aanvaard werd. Het volgend jaar, nogmaals in Juli, greep er opnieuw een vergadering plaats, ditmaal te Middelburg. De samenwerking kon er worden gehandhaafd ¹⁾.

In 1572, nadat in April van dat jaar de Watergeuzen zich van Brielle hadden meester gemaakt en dat hun opstand zich tot gans Zeeland en Holland dreigde uit te breiden, ontstond voor de haringvisserij van de Nederlanden de grote noodtoestand, reeds het jaar voordien door graaf de Bossu, stadhouder van Holland, voorzien ²⁾. Het waren evenwel niet zozeer de Zeeuwen en de Hollanders, die onder de troebelen zouden te lijden hebben, dan wel de Vlamingen. Deze zagen zich voortaan voortdurend op de visgronden en vooral vóór de kust door de rebellen uit Vlissingen achternagezet, aangevallen en gedecimeerd. Alhoewel ook de Hollandse visserij kortstondig door de opstand geteisterd werd en verliezen leed, toch bleef haar vloot in getalsterkte stijgen. Met leedwezen, moest de anonieme schrijver van de Vlaamse Chronijk van Duinkerke in 1573 vaststellen dat „Holland floreerde in alle rijkdommen ende abundance” en dit terwijl het haringbedrijf van zijn eigen geliefd geweest ten onder ging ³⁾. De zeeroverij van de Watergeuzen blijkt de Vlaamse haring-

¹⁾ De besprekingen van de Hollandse zeesteden met die van Vlaanderen werden reeds in 1566 ingezet. We kennen de voornaamste fazen van deze onderhandelingen, dank zij de stadsrekeningen van Oostende en Nieuwpoort uit de periode 1566 tot 1572. Zie Edw. Vlietinck, *Het oude Oostende* pp. 180–183. — Zie ook R. Degryse, *De konvooiering* pp. 20–21. — Betreffende het lastgeld, zie A. Beaujon, *o.c.*, pp. 24–25.

²⁾ H. A. H. Kranenburg, *o.c.*, p. 29.

³⁾ De onbekende Duinkerke kronijkschrijver verhaalt op treffende wijze in zijn Dietse taal de moeilijkheden, die de Vlaamse haringvisserij, wegens de aanhoudende aanvallen van de kapers uit Vlissingen, in de jaren 1572–1575 doormaakte, en de inspanningen van de Duinkerke vissers om de konvooiering in stand te houden. In 1573 dorsten slechts 7 Duinkerke buizen uitvaren. Dat jaar en het volgende verzorgde slechts één enkel konvooischip, het Duinkerke, de begeleiding van al de Vlaamse vissersboten. Ch. Piot, *Chroniques de Brabant et de Flandre* (Brussel 1879), pp. 403, 437, 438, 474, 505, onder de jaren 1572, 1573 en 1574.

visserij op de rand van de afgrond te hebben gebracht ¹⁾ en van de Noordzee naar het Nauw van Calais te hebben teruggedrongen. Van de opstand konden alleen de Zeeuwen en de Hollanders gebruik maken om onder de bescherming, eerst van hun kaperschepen, daarna van hun konvoischepen, hun bedrijf verder uit te bouwen. Oranje ondervond zelfs voortaan niet meer de minste moeite om hen tot konvooiëring aan te zetten en om hun vrijelijk de lasten, die zulke beveiliging eiste, te doen aanvaarden. De Hollandse zeesteden, waarvan de vloot alsdan „tusschen den zesse ende zeven hondert groote buysen” moet geteld hebben ²⁾, deden dit met des te meer bereidwilligheid, omdat hun gedeputeerden nu de kans zagen zich als bedrijfsraad te zien erkennen. In dit raadgevend lichaam kwam het evenwel reeds in 1576 tussen Zeeuwen en Hollanders tot een scheuring en wel in verband met de heffing van het lastgeld, waarvan ze het cijfer hadden te bespreken. Voortaan bestond de raad alleen nog uit de vertegenwoordigers van de Hollandse zeesteden. Gezien deze het overwicht in het bedrijf verworven hadden en hun provinciale Staten volledig achter hen stonden, viel het hun dan ook niet moeilijk hun deputatie uit te bouwen tot een commissie met permanent karakter en bekleed met administratieve, financiële en militaire bevoegdheid: het „college van de grote visserij” ³⁾. Holland had voortaan de „prerogative” boven de andere gewesten.

¹⁾ „Receu avons l' humble supplication de nos bien amez les bourmaistre et eschevins de nostre ville d Oistende en nostre pays et conte de Flandres, contenant comme icelle est situee sur la frontiere de la mer, ou l' on exerxe seulement la grande et petite pescherie qu est totalement declinee depuis le commencement de ces troubles, parce que durant jceulx les rebelles se sont a toutes saisons ruez sur les povres pescheurs dudict Oisthende et ayans a diverses fois prins, emmene, noye et massacre bon nombre, tellement que les pescheurs ne s' y osent plus hazarder, par ou ladicte ville s' est trouvee ende grande povrete . . .”. Stuk van 10 Maart 1575 (n.s.). Oktrooi tot oprichting van zoutindustrie te Oostende. Edw. Vlietinck, *Cartulaire d'Ostende* (Antwerpen 1910), p. 278, nr. 82. — Besproken door dezelfde, in *Het Oude Oostende* . . . p. 193, kolom II.

„d'aultant que leur stil et negociation de la pescherie sur laquelle ladicte ville est fondee et dont jlz se sustentent avecq leurs familles decline tellement par la continue perte de leurs navieres, qu' ilz n' en sceuent gaigner les despens . . .”. Stuk van 29 Juli 1575. Oktrooi tot heffing van een belasting op het vreemde bier in transit door de stad. Edw. Vlietinck, *Cartulaire d'Ostende*, p. 282, nr. 83.

²⁾ Ch. Piot, *Chroniques de Brabant et de Flandre*, p. 403. Aanhaling uit de Vlaamse Chronijk van Duinkerke onder het jaar 1573.

³⁾ Voor de gewijzigde houding van de provinciale Staten van Holland en Zeeland in zake de organisatie en de financiering van de konvooiëring in 1575, evenals voor wat aangaat de oorsprong van de raad van de gedeputeerden van de „haringvaart”

De erkenning van de Gentse Pacificatie door Noord en Zuid in 1576 werd gevolgd door het herstel van de Vlaamse haringvisserij en door nieuwe pogingen tot terugkeer naar de samenwerking tussen alle zeesteden. Aldus slaagde de prins van Oranje er in 1578 in te Antwerpen op een algemene dagvaart de afgevaardigden van de Hollandse, Zeeuwse, Vlaamse en Brabantse zeesteden bijeen te brengen¹⁾. De zeelieden zelf bleven zich ten zeerste bewust van de eenheid van het gemeenschappelijk bedrijf. Dit blijkt duidelijk uit het in 1578 door de Scheveningse visafslager, Adriaan Coenzoon, opgestelde „Vischbook”. Bij de beschrijving van de haringvisserijen in de Noordzee roemt deze auteur het eigen bedrijf, dat hij noemt „onsen gulden berch in Nederlant, onser tryomfe van Hollant”. Hierbij vermeldt hij evenwel in één adem Hollanders, Zeeuwen, Vlamingen, „dese Nederlanders”, waarvan de vangst, zoals hij beweert, door haar omvang „en heeft geen gelijkenisse” met die van andere landen, zelfs niet met die van de Denen op Schonen. Het enig onderscheid dat hij tussen de haringvisserijen van Noord en Zuid maakt, is dit van het visseizoen, dat later begon voor de Zeeuwen dan voor de Hollanders en voor de Vlamingen nog later dan voor de Zeeuwen²⁾. Hoe voordelig het haringbedrijf voor de Hollanders geworden was, leren ons de rekeningen van de Delftse reder Nicolaas Adriaanzoon van Adrichem uit de periode 1575–1600³⁾. In Vlaanderen integendeel ging het haringbedrijf gebukt onder zware fiscale lasten, gevolg van de verdere strijd tegen Spanje en tegen de Waalse Malcontenten. Toch ging het niet verder achteruit, integendeel in 1580 bereikte de vangst zelfs nog een toppunt. Dat jaar werden bovendien, na moeizame stappen door de Drie Zeesteden bij de Staten van Vlaanderen

en het ontstaan van het beroemde „college van de grote visserij”, waarvan de oudste notulen tot 1578 opklommen, zie: A. Beaujon, *o.c.*, p. 26–29 en H. A. H. Kranenburg, *o.c.*, pp. 74–75. Op te merken valt, dat van meet af aan in de raad en het college „commissarissen”, aangesteld door de provinciale staten en bekleed met administratieve bevoegdheid, optraden.

¹⁾ H. A. H. Kranenburg, *o.c.*, p. 74.

²⁾ Dr H. E. Van Gelder, Gegevens betreffende de haringvisserij, bewijsstuk. V, p. 57. Tekst van het Vischbook van A. Coenzoon, opgesteld in 1578.

³⁾ Ibidem, pp. 1–62. In het totaal bleven er 29 rekeningen uit de periode 1575 tot 1600 bewaard. Daarvan zijn die uit de jaren 1575, 1592 en 1593 de meest uitvoerige. Ze werden, alle drie, door de schrijver, in hun geheel in zijn studie als bewijsstukken afgedrukt. De andere rekeningen, vooral uit de periode 1590–1600, werden door de schrijver verwerkt in een staat, die een overzicht van de min of meer voordelige gang van het bedrijf geven wil.

ondernomen, eindelijk de hoge rechten, die in de Vlaamse havens op de haring drukten, verminderd, zodat de Vlaamse zeevisserij in dit opzicht bij de Zeeuwse en de Hollandse niet meer achteruitgesteld werd ¹⁾. Het was dan ook niet de afscheuring van de Waalse gewesten in 1579, die de genadeslag aan het Vlaamse haringbedrijf zou geven. Integendeel, de samenwerking met het Noorden werd voortgezet. Zelfs greep er in 1583 te Antwerpen op verzoek van de prins van Oranje nog een algemene vergadering van alle zeesteden plaats, maar het zou de laatste zijn ²⁾. Duinkerke en Nieuwpoort vielen inderdaad dat zelfde jaar in de handen van Alexander Farnese, terwijl Oostende in de macht van de rebellen bleef. De strijd op zee en de zeeroverij maakten voortaan de Vlaamse haringvangst onmogelijk. De Vlamingen stond niets anders te doen dan als kapers in dienst van Spanje te treden. Velen onder hen weken evenwel naar het Noorden uit en droegen er het hunne bij tot de bloei van het Zeeuwse en het Hollandse haringbedrijf. De strijd om Oostende vooral bracht veel Oostendse gezinnen naar Zeeland, waar ze zich te Middelburg, Veere en Vlissingen gingen vestigen en van waaruit ze verder hun vroeger bedrijf beoefenden ³⁾. Onder hen vinden we reeds in 1582 te Vlissingen Jan Kien, die van uit die havenstad zijn vishandel op Roeaan voortzette en te Veere stierf ⁴⁾. Niets is dan ook treffender voor de evolutie, die in de zeevisserij had plaats gevonden, dan de uitwijking van dit lid

¹⁾ Reeds in 1577 stuurden de Drie Zeesteden naar de Staten van Vlaanderen een klaagschrift met het verzoek maatregelen te treffen „ter ontlastynghe van de schamele visscherie”. In 1579 en 1580 herhaalden ze hun pogingen bij dezelfde Staten tot vermindering van de heffingen op de vis in hun havens en haalden hiervoor als voornaamste reden aan het feit, dat dezelfde rechten in Zeeland en Holland veel lager waren, zodat zij in hun eigen bedrijf hierdoor te zeerste benadeeld werden. Eindelijk verkregen ze in 1580 vermindering van de te hoge rechten. Zie Edw. Vlietinck, *Het oude Oostende*, pp. 220–221, naar de Oostendse stadsrekeningen en het Nieuwpoortse „Camerboek” onder de data 14 Januari 1579 en 23 Juni 1580.

²⁾ Edw. Vlietinck, *o.c.*, p. 222, kolom I, noot 1, naar de Nieuwpoortse stadsrekening van 1582–’83.

³⁾ Edw. Vlietinck wijdt in zijn werk *Het oude Oostende*, pp. 309–324, een volledig hoofdstuk aan „De Oostendse geslachten in Noord-Nederland”. Op te merken valt dat een Cornelius Lampsins, burgemeester van Oostende in 1579, te Vlissingen schepene werd. Het was in de koordslagerij van zijn kleinkinderen, Adriaan en Cornelius Lampsins, dat in zijn jeugd de vermaarde Michiel De Ruyter werkte.

⁴⁾ „Bevrachtinge tusschen Jan Kyen, coopman van Oosteynde in Vlaenderen, en de schipper Dierick Albertszone, poorter der stede Enchuysen . . .”. „Jan Kyen, coopman van Oosteynde in Vlaenderen, wonende binnen der stede Vlissingen”. *Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Frankrijk*, R.G.P. 621, nr. 900. Stuk van 26

van het bekende Oostendse geslacht Kien, waartoe ook niemand minder dan Jacob Kien had behoord, die tweehonderd jaar vroeger, samen met Gillis Beuckels uit Hughevliet, voor het eerst tot het kaken van de haring op zee was overgegaan en de nieuwe inmaaktechniek in het land had gevestigd. Het was de Vlaamse zeevisserij zelf, met haar oeroude traditie, die naar het Noorden was uitgeweken. Aldus leidden de continuïteit en de eendracht, die in de grote visserij van Noord en Zuid in de loop van de 16de eeuw zo moeizaam ontstaan waren, tot de concentratie van dit bedrijf in Holland en Zeeland. Op dit gebied had, als op zoveel andere, het Noorden heel wat aan het Zuiden te danken.

October 1585. Vrachtcontract voor het vervoer van haring naar Rocaan of naar Londen voor rekening van Jan Kien.

Jan Kien stierf te Veere: „Hier liggen begraven Jan Kien, filius Loureys van Ostende, hier gekomen, zyn vaderland en geboorteplaats verlaten hebbende om de inlandse beroerte ende oorlog in t jaer 1582. Sterft tot Veere in t jaer 1609” Edw. Vlietinck, *Het oude Oostende*, p. 318, kolom II. Tekst op het grafschrift van Jan Kien te Veere.